

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Historické vědy – Pravěká a středověká archeologie

Autoreferát disertační práce

Mgr. Pavel Burgert

**Struktura a chronologie sídlišť kultury s vypíchanou keramikou
ve východních Čechách**

The Structure and the Chronology of Stroked Pottery Culture Settlements in
Eastern Bohemia

Vedoucí práce – Mgr. Jaroslav Řídký, Ph.D.
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

Práce zadána: **2012**

Odevzdání: **2017**

Cíle práce

Cílem práce je popsat strukturu osídlení v daném čase a prostoru a na základě vyhodnocení modelových sídlišť se pokusit definovat vzorce prostorového a ekonomického chování jejich obyvatel. Pro tento účel jsme zvolili dvě modelové lokality, Jaroměř a Plotiště nad Labem, u kterých očekáváme, že mají potenciál odpovědět na vytčené otázky. Dále byly v sídelní struktuře definovány referenční lokality, které slouží k ověření výsledků získaných na hlavních studijních lokalitách.

Pro řešení pojmenovaných cílů je v práci zvoleno dvojí měřítko. První, větší, studuje osídlení na úrovni sídelních regionů, jak byly v minulosti pro oblast Čech vymezeny. Druhé, menší, je zaměřeno na konkrétní sídliště a jejich interakce s okolím, blízkým i vzdáleným. Výsledný obraz vzniká prolínáním obou.

Metodika

Zvolený metodický postup práce vychází ze skutečnosti, že z vybrané oblasti pochází pro studované období kultury s vypíchanou keramikou (dále StK; 5100/5000 – 4500/4400 cal BC) jen poměrně malé množství publikovaného materiálu. Lokality v sídelní enklávě mezi Hradcem Králové a Jaroměří byly nejprve zmapovány na základě literatury, archivu muzea v Hradci Králové a archivu Víta Vokolka do základních map v měřítku 1: 10 000. Jednotlivé záznamy byly současně propojeny s databází lokalit. Identifikátorem katalogu bylo v tomto případě číslo lokality, provázané s mapovým podkladem. Po dokončení fyzické revize dostupného materiálu byly mapové podklady převedeny do prostředí GIS v programu ArcGIS.

Zpracování referenčních lokalit, Jaroměře a Plotišť nad Labem, navazuje po metodické stránce na autorovu diplomovou práci. Metodika zpracování a sledované parametry jednotlivých součástí movitého i nemovitého inventáře jsou rozebrány v úvodu příslušných kapitol. Statistické vyhodnocení některých dat, zejména v kapitolách věnovaných štípané industrii, probíhalo v programu PASW Statistics 18.

Závěry

Z hlediska vývoje osídlení StK v prostoru východních Čech jsme konstatovali, že s doklady její nejstarší fáze, definované pro danou oblast jako StK Ib, popř. Ib/III podle chronologie M. Zápotocké, navazující na předchozí šárecké osídlení, se setkáváme ojediněle. Tyto doklady nicméně zaujímají celý prostor mladoneolitické oikumeny. Předpoklady následného vývoje jsou tak ve sledovaném prostoru splněny plošně.

Dále jsme ukázali, že struktura osídlení se ve dvou hlavních oblastech poněkud liší a to i přes to, že se jedná o dvě bezprostředně sousedící sídelní enklávy. Pardubicko je charakterizované poměrně slabým osídlením, v rámci něhož je však možné prostorově jasně definovat sídelní areály a jejich kumulace. Osídlení je zde limitováno především absencí sprašových sedimentů v centrální oblasti, tvořené terciárními říčními náplavy Labe a dolní Chrudimky. V těchto partiích bez dokladů stabilního osídlení je však možné se setkat jak s ojedinělými nálezy kamenných nástrojů, tak především keramiky. Její nálezy nepovažujeme za známky stabilního osídlení, ale za doklad pohybu lidí a využívání této oblasti pro stálé osídlení jinak nevhodné. Mezi LnK a StK množství takových dokladů v neosídlené oblasti narůstá, přestože hustota okolního osídlení se zvyšuje jen málo. Můžeme v tom spatřovat vystoupení osídlení z původních sídelních buněk za účelem využití celého dostupného prostoru.

Odlišnou se oproti tomu jeví situace v královéhradecké sídelní enklávě. Neolitická oikumena je zde definována zejména labským pravobřežím v úseku mezi Jaroměří a Hradcem Králové. Tento stabilní pás je osídlen kontinuálně od nejstarší LnK. Osídlení kulminuje v období mladší StK, kdy dosahuje takové hustoty, že často nelze při současných metodických nástrojích jednotlivé areály od sebe prostorově odlišit. Zároveň se zde v tomto období setkáváme s rondely, které prozatím z jiné části východních Čech neznáme. Korelace mezi hustotou osídlení a rondely se zdá být zřejmá i v jiných oblastech (Kolínsko, pražská oblast). Kauzální vztah však nelze pro toto pozorování potvrdit, protože roli mohou hrát i jiné faktory.

Další důležitou skutečností v oblasti královéhradecké sídelní enklávy je tamní koncentrace předmětů dálkové směny. To se týká jak keramických importů z jiných soudobých kulturních prostředí, tak kamenných surovin exotické provenience. Zjistili jsme, že v týchž souborech se opakovaně vyskytují keramické importy spolu se surovinami dálkové směny společně, bez ohledu na jejich zcela opačný geografický původ (např. polská keramika a bavorské rohovce, bavorská keramika a karpatský obsidián). Tato skutečnost tak poukazuje spíše na přítomnost jednotlivců či skupin, kteří měli potřebu se daným prestižním zbožím prezentovat, nežli na

přímé externí vazby místních populací. S přítomností těchto společenských vrstev, které mohly být generovány právě značnou koncentrací osídlení, a tedy potřebou její organizace, mohou ve výsledku souviset zmíněné rondelové stavby. Předpokládáme tak platnost konceptu Émila Durkheima, který vyvozuje, že společnost může projevit svou působnost pouze nějakým jednáním a jednat dokáže jedině tehdy, když se všichni jedinci, z nichž se skládá, shromáždí a jednají společně. Tato kolektivní činnost je pak hlavní složkou náboženského života, protože jeho zdrojem je společnost. Organizaci těchto aktivit zajišťuje právě zmíněná skupina či jednotlivci. Za doklad jisté stratifikace společnosti v mladším období StK mohou být považovány dětské hroby z Plotišť nad Labem s výjimečnou výbavou, ačkoli pohnutky k přidání takových milodarů do dětských hrobů mohly být i jiné a reálnou hodnotu milodarů v živé kultuře neznáme.

Na sídlišti v Jaroměři probíhala v mladší fázi osídlení výstavba dlouhých neolitických domů v pravidelných řadách. Opakující se uspořádání narušuje pouze dvojice staveb spojených ohradou. Ačkoli rozbor nálezů z příslušných zahloubených objektů nepotvrzuje výjimečné postavení této dvojice, specifická funkce ohrazeného prostoru v rámci jaroměřského areálu není zcela vyloučená. Pravidelné uspořádání domů na sídlišti se zdá být pro toto období signifikantní. V oblasti české StK byla dále zjištěna v Příšovicích a domníváme se, že další doklady tohoto fenoménu postrádáme především kvůli absenci velkoplošných odkryvů na soudobých lokalitách, které jedině mohou podobný charakter zástavby potvrdit. Plánovité uspořádání společného sídelního prostoru je tak dalším atributem mladší fáze StK, protože dříve se s ním nesetkáváme, nebo toto jednání nejsme schopni registrovat. Spolu s tím dochází i ke změně zacházení s odpadem, který se již nekonzcentruje ve stavebních jámách, které z okolí domu mizí. Mezi starší a mladší fázi osídlení v Jaroměři jsme zaznamenali znatelný úbytek keramického odpadu v sídlištních jámách, což opět potvrzuje cílené změny v chování celé komunity. V mladší fázi osídlení se dále takřka výlučně koncentrují suroviny dálkové směny, což s ohledem na výše nastíněný potenciál tohoto typu pramene koreluje s počátky plánovitého uspořádání společného prostoru. V pozadí těchto změn je tak možné vidět cílené kroky vůdčí skupiny či jednotlivce.

Cílená organizace prostoru v mladší fázi osídlení v Jaroměři se do jisté míry projevuje i v jednotlivých aktivitách, provozovaných v rámci sídelního areálu. Doklady zpracování broušené industrie tam nejsou příliš četné, což je s velkou pravděpodobností zapříčiněno nutnou lokalizací dílen u vodního zdroje, který se nachází mimo zkoumanou plochu. Některé fáze výrobního řetězce naopak probíhaly přímo na sídlišti, což dokládá přítomnost vývrtek i

fragmentů polotovarů s nedokončeným průvrtem. Doklady zpracování štípané industrie se výrazně koncentrují mimo rezidenční plochu do prostoru bez doložených dlouhých domů, kam jsou lokalizovány dílny, snad společného charakteru.

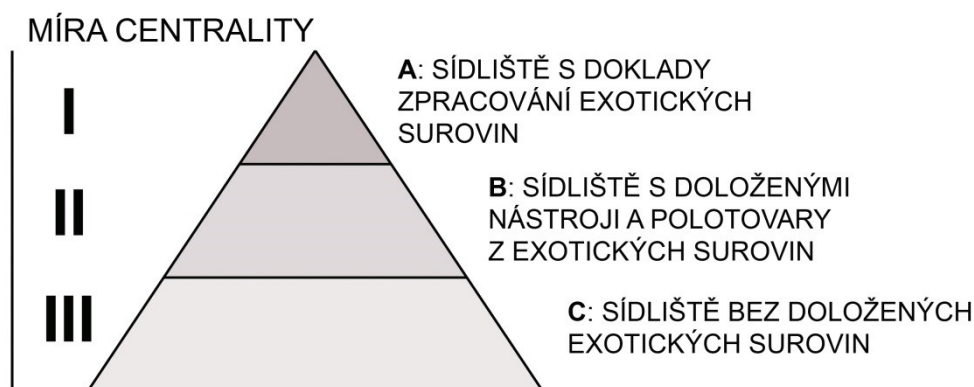
Zjištěné oddělení výrobního a obytného areálu je v rozporu se zjištěním na jiných soudobých lokalitách, jakými jsou Příšovice či Chotýš. Odtud pochází i stavebně stejný typ trapézového domu s prostorově příslušnými zahlobenými objekty. Tam byly konstatovány aktivity spojené s výrobou broušené i štípané industrie v bezprostředním okolí stavby. Zjednodušeně tak lze říci, že stejný typ sídelního prostoru mohl představovat kulisu pro rozmanitý model chování.

Sídelní areál v Plotištích nad Labem představuje oproti Jaroměři složitý palimpsest několika komponent mladoneolitického osídlení, jejichž vzájemný chronologický vztah je jen obtížně řešitelný. Situace, v níž se na ploše necelého hektaru prolíná několikafázové sídliště s kruhovým palisádovým ohrazením a skupinami hrobů nemá v českém nálezovém fondu obdobu. Přesto i zde lze sledovat jisté trendy, společné pro celou sledovanou oblast, stejně jako vyčlenit prvky, které jej v rámci oblasti odlišují.

Soubor půdorysů dlouhých domů z Plotišť nad Labem a Jaroměře představuje v součtu přibližně třetinu aktuálního stavu pramenné základny neolitických staveb postlineárního období v Čechách. Z této pozice jsme přikročili k vypracování návrhu jejich obecného typologického členění. Navržené typologické schéma jsme následně podrobili testování jak z pohledu možné chronologické hodnoty charakteristických stavebních typů, tak prostorového schématu jejich distribuce.

Na základě rozboru surovin štípané industrie (ŠI) se zdá, že plotišťský areál zaujímá nestandardní postavení v rámci jejich distribuční sítě. Řada exotických materiálů se zde nejen v souborech vyskytuje, ale zároveň je zde doloženo i jejich zpracování. Tím se lokalita odlišuje od většiny dosud analyzovaných sídlišť v rámci labského pravobřeží, kde se se surovinami dálkové směny zpravidla setkáváme až v podobě finálních polotovarů či nástrojů. Primárním cílem dálkové distribuce tak mohla být především právě tato lokalita, která následně v dané sídelní enklávě suroviny redistribuovala ve zpracované podobě a to ať už v rámci lokální směny, nebo budování vztahů mezi komunitami. Míru centrality modelovanou na základě zapojení dané komunity do systému dálkové a lokální směny ukazuje obr. 1.

V práci jsme uvedli, že pro prostorovou hierarchizaci osídlení podle modelu centrálních míst W. Christallera je nezbytná předešlá identifikace výlučných jednotlivců či skupin, schopných garantovat atributy centrality. Domníváme se, že některé produkty dálkové směny, zejména suroviny štípané industrie exotické provenience, tuto složku společnosti dokládají. Za zjištění, podporující toto tvrzení, považujeme více než poloviční podíl těchto surovin v soudobých hrobech na lokalitě v Plotištích. Při pokusu o hierarchizaci osídlení se zdá, že Plotiště splňují pro sledovaný prostor parametry centrálního místa. Protože na této lokalitě nemůžeme dokázat současnost většiny atributů centrality (ohrazení, pohřebiště, doklady zpracování exotických surovin), lze jej považovat přinejmenším za centrální místo nižší kategorie. Není však jisté, zda ve struktuře osídlení sledovaného úseku labského pravobřeží současně existovala i místa spojující více atributů centrality najednou, a tedy hierarchicky vyšší.

Obr. 1: Míra centrality daného sídliště na základě jeho zapojení do systémů dálkové a lokální směny.

Výlučnost lokality se zdá potvrzovat i koncentrace hrobů v blízkém okolí, které jinak v celé enklávě pravobřeží až na ojedinělou výjimku neznáme. Lokalizace centrálního místa právě v této poloze může mít svůj základ v existenci brodu přes labský tok. Na tuto utilitární souvislost nicméně usuzujeme pouze na základě zjištění obdobně silné koncentrace komponent mladšího pravěkého osídlení na lokalitě.

Lze uzavřít, že v rámci sledované enklávy labského pravobřeží a potažmo celého východočeského prostoru bylo konstatováno několik aspektů, postihujících tamní vývoj v období mladšího neolitu jako celek. Lokality reprezentující nejstarší vývoj StK se zde vyskytují v omezené míře, jsou však pravidelně rozprostřené po celé oblasti. Osídlení se zřetelně koncentruje v enklávě labského pravobřeží mezi Jaroměří a Hradcem Králové, kde dosahuje vrcholu prostorového rozsahu v období mladší StK. V tomto období se tam rovněž objevují rondely, které z jiných částí východočeského prostoru zatím neznáme. V rámci této

enklávy existují běžná řadová sídliště bez dokladů výlučného postavení, jejichž reprezentantem je areál v Jaroměři. Zároveň se zde nachází lokality, jejichž pozici v rámci struktury osídlení můžeme označit za centrální. Za takové centrální místo považujeme areál v Plotištích nad Labem.

Následný vývoj východočeské oblasti po vyznění mladšího stupně StK není dosud adekvátně uchopen. Zdá se, že zatímco její jižní část v oblasti Chrudimska zažívá poměrně rychlou kulturní přeměnu a začlenění do pozdně lengyelského komplexu, severní část, reprezentovaná zmiňovaným úsekem labského pravobřeží, zůstává v tradici vývoje hmotné kultury StK. Je pravděpodobné, že na tento stav má vliv rozdílná hustota osídlení obou oblastí, respektive společenské uspořádání, které tato hustota generuje. K opětovnému úplnému sjednocení obou enkláv, můžeme-li toto postihnout, pak pravděpodobně dochází až v krátké epizodě jordanovské kultury.

Publikační činnost autora po dobu doktorského studia (2013–2016)

Burgert, P. – Přichystal, A. – Prokeš, L. – Petřík, J. – Hušková, S. 2016: Původ obsidiánové suroviny v pravěku Čech. *Archeologické rozhledy* 68, 224–234.

Burgert, P. – Vokolek, V. – Řídký, J. 2016: Prostorová analýza a datace dvou ohrazení v sídelním areálu z mladšího neolitu v Plotíštích nad Labem, okr. Hradec Králové. *Archeologie ve středních Čechách* 20, 925–933.

Burgert, P. – Zavoral, T. 2016: Nový nález kultury s lineární keramikou v Kuněticích, okr. Pardubice. *Archeologie východních Čech* 8 (2014), 147–159.

Burgert, P. 2016: Bavorské jurské rohovce Franské Alby v neolitu a eneolitu Čech. *Archeologické rozhledy* 68, 91–108.

Burgert, P. 2015: Štípaná industrie z obsidiánu v Čechách. *Archeologické rozhledy* 67, 239–266.

Burgert, P. 2015: „Stabilitas loci“ of inhabitants of the Stroked Pottery site in Jaroměř. *Anthropologie* 53/3, 476–483.

Stolz, D. – Řídký, J. – Půlpán, M. – Burgert, P. 2015: Štípaná industrie z mladoneolitického sídelního areálu s rondelem ve Vchynicích, okr. Litoměřice. *Archeologické rozhledy* 67, 267–286.

Burgert, P. — Končelová, M. — Květina, P. 2014: Neolitický dům, cesta k poznání sociální identity. In: Popelka, M. – Šmidtová, R. (eds.), *Neolitizace aneb setkání generací*, 29–58. Praha.

Burgert, P. 2014: Poutník ze Země východní. Úvod do problematiky obsidiánové štípané industrie v Čechách, *Živá archeologie – REA* 16, 25–28.

Burgert, P. 2014: Sídelní areál kultury s vypíchanou keramikou ve Starých Jesenčanech. *Archeologie východních Čech* 5, 5–47.

Burgert, P. 2014: K vnitřní chronologii sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Libišanech (okr. Pardubice). *Archeologie východních Čech* 4, 5–54.

Bláhová-Sklenářová, Z. – Burgert, P. – Popelka, M. 2014: Neolitické nálezy ze Skřivan u Nového Bydžova ve sbírce pražské univerzity. In: M. Novák – P. Burgert (red.), *Sborník k počtě Jiřího Kalfersta*, 36–52.

Končelová, M. – Burgert, P. 2014: Jeden objekt jako nevšední výpověď o sídlišti nejstarších zemědělců. In: M. Novák – P. Burgert (red.), *Sborník k počtě Jiřího Kalfersta*, 146–163.

Burgert, P. 2013: Metamorfózy jednoho sídliště: o proměnách půdorysu neolitického domu v Jaroměři, *Živá archeologie* 15/2, 3–5.

Zahraniční stáže během doktorského studia

2013: Universität in Köln am Rhein, Archäologisches Institut

2014; 2015; 2016: Universität Wien, Institut für Urgeschichte und Historische Archäologie

Granty a stipendia

Stipendium Gerharda Bersu nadace Pro Archaeologia Saxoniae

Dva dvouleté projekty (2013–14; 2015–16) v rámci Vnitřních grantů FF UK – řešitel